

AYAZ İSHAKİ'NİN “SÜNNETÇİ DEDE” ADLI ÖYKÜSÜNDE MEKÂNIN POETİĞİ

GÜRHAN ÇOPUR*

Öz: Tatar aydınlanmasının öncü isimlerinden Ayaz İshakî (1878-1954), eserlerinde millî konuları ve toplumsal meseleleri ele alır. İdil-Ural havzası Türk topluluklarının haklarını ve millî bilincini idrak etmesine yönelik politik çalışmaları edebi eserlerine de yansır. Roman, Öykü, Piyes gibi birçok türde eser vermiş olan İshakî, sürgünler ve kovuşturmalarla geçen yaşamını geniş bir külliyatla zenginleştirerek Tatar edebiyatının yönünü belirleyen isimler arasındaki yerini alır. Anlatı türlerinde mekân, yalnızca fizikî özellikler içeren; üzerinde/içerisinde yaşanan bir uzam olarak yer almaz. Anlatı türlerindeki mekân, üzerinde yaşanan, içerisinde barınılan yapısal ve çevresel özellikler içeren nesnel yönünün yanısıra fenomenolojik boyuttaki dikey boyutlu okumalara açık bir unsur olarak anlatı içerisinde etkin bir hale bürünür. Ayaz İshakî öykülerinde toplumsal ve millî konulara değinirken canlı betimlemeler ile mekânı kahramanın serüveninde güçlü bir unsur haline getirir. Toplumsal meseleler etrafında şekillenen öykücülüğü, realist gözlemlerin yardımıyla canlı ve gerçekçi tasvirler oluşturmaya olanak tanır. Bu yönüyle öykülerindeki mekânlar kahramanların karakter özelliklerini içerme/yansılama haricinde psikolojik değişim ve dönüşümlerini de takip eden bir dönüşüm sergilerler.

Bu çalışmada öyküleri, tiyatroları vd. gibi birçok türde verdiği eserler aracılığıyla İdil-Ural sahası Türk edebiyatının ilerici kalemlerinden birisi olan Ayaz İshakî'nin Türkiye Türkçesi'ne aktarılmış olan “Sünnetçi Dede” başlıklı uzun öyküsü mekânın poetiği bağlamında incelenecektir. Öyküde geçen mekân unsuru, metin içerisinde kazandığı dikey boyut aracılığıyla oluşturduğu sembolik bütünlük incelenirken öykünün başkişisinin odağındaki kahraman-mekân ilişkisi çözümlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ayaz İshakî, İdil-Ural Sahası Türk Edebiyatı, Mekânın Poetiği, Mekân-İnsan Etkileşimi, Öykü

THE POETICS OF SPACE IN AYAZ ISHAKİ'S “SUNNETCI DEDE” STORY

Abstract: Ayaz Ishakî (1878-1954), one of the leading figures of Tatar enlightenment, addresses national and social issues in his works. His political attempts to make the Turkic communities of the Idyl-Volga region realize their rights and national consciousness are reflected in his literary works. Ishakî, who has works in many genres such as novels, short stories, and plays, enriches his life of exile and prosecution with a large corpus and takes his place among the names that determine the direction of Tatar

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi İ.B.E.F. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gurhancopur@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6854-005X

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 15.05.2023, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 29.05.2023)

Doi:10.47089/ıuad.1297075

literature. In his narrative genres, space is not only a space that contains physical features and is lived on/in. The space in his narrative genres becomes prominent in the narrative as an element suitable for vertical dimensional readings in the phenomenological dimension, in addition to its objective aspect, which includes structural and environmental features that are lived on and sheltered in. When addressing social and national issues in his stories, Ayaz İshakî makes the space a powerful element in the hero's adventure through vivid descriptions. His storytelling, shaped by social issues, enables him to create vivid and realistic depictions through realistic observations. In this respect, the spaces in his stories not only contain/reflect the character features of the protagonists but also exhibit a general transformation that follows their psychological changes and transformations.

In this study, the long story titled "Sünnetçi Dede", which has been translated into Turkish, by Ayaz İshakî, regarded as one of the progressive authors of Idyl-Volga Turkish literature through his works in many genres such as stories, plays, etc., is analyzed in the context of the poetics of space. The element of space in the story will be analyzed within the symbolic integrity it creates through the vertical dimension it gains in the text and the hero-space relationship in the focus of the protagonist will be examined.

Keywords: Ayaz İshakî, Idyl-Volga Turkish Literature, Poetics of Space, Space-Human Interaction, Story.

Giriş

1878 yılında Kazan'da dünyaya gelen Muhammed Ayaz İshakî (İdilli) Tatar Türklerinin yenilikçi aydınlarından. Eğitimine küçük yaşta aile içerisinde başlayan yazar Kazan'daki çeşitli medreselerde aldığı eğitimin ardından öğretmenlik, gazetecilik gibi mesleklerde çalışır. Edebi ve siyasi kişiliğinde öne çıkan vasıf idealist olmasıdır. Fikrî anlamda beslendiği kaynakların paralelinde politik ve edebî tavrını şekillendirmiş olan yazar, İdil-Ural Türklüğünün hakları ve geleceğine yönelik gayelerini eserlerine yansıtır. "Hareketli siyasi mücadelelerinin yanı sıra yazarlığı da ihmal etmeyen İshakî hayatı boyunca ondan fazla gazete ve dergi çıkarmış, bazıları yayımlanamamış elli kadar eser kaleme almıştır" (Kaçalın, 2000: 475). Özellikle Rus etkisi ve kimlik asimilasyonu konularına karşı net bir tavır takınan İshakî öz değerleri üzerine yükselen bir millet hayalindedir. Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma başta olmak üzere millî kimliğinden koparılmaya çalışılan toplumunun yanında yer alan yazarın temel amacı; "mensubu olduğu halkını geri ve zamanı geçmiş hayat tarzlarının, eskimiş zihniyetlerin esaretinden kurtararak modern eğitim almış, Avrupalı ruhta özellikle de Ruslarla eşit haklara sahip sosyal ve millî eşitliğe kavuşmuş bir hale yükseltmek, nihayet müstakil bir İdil-Ural Devleti'nin kurulmasına zemin hazırlamaktır" (Argunşah, 1996: 53). Ayaz İshakî, modern dünyanın fikirlerini özümsemiş ve ilerici fikirleriyle öne çıkan ceditçi aydınlar arasında önemli bir yere sahiptir. O, geleneğin taşlaşmış ve bireyi durağanlaştıran yönlerini reddederken millî ve manevî yönünü çağdaş bilimle pekiştirmiş aydınlık bir insan profiline özlem duyar. Yaşamı ve toplumu ince bir bakışla gözlemleyen yazarın bu özelliği, eserlerinde yer alan karakterlerin canlılığını ve kurguyu şekillendiren izlekleri güçlü kılar. Toplumun sorunlarını odağına alan tavrındaki yönelim,

Sovyet devrimi sonrasında büyük bir dönüşüm yaşayan Tatarların çağdaşlık ve modernlik yarışında etkin bir şekilde yerini alması ve modernleşme sürecinde söz sahibi olmasına yöneliktir denilebilir. İshakî'nin eserlerinin Tatar nesrinin büyük bir çoğunluğunu kapsadığını belirten Kamaliev, yazarın eserleri hakkında şu tespitleri yapar;

“Eserlerinin zenginliği ve başarısı, ele aldığı konuların çokluğu, hayatın çeşitli yönlerini yansıtabilmesi ve oluşturduğu tiplerin renkliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu özellikleriyle Ayaz İshakî, şüphesiz en büyük ediplerin arasında yer alır. O, edebiyatın çeşitli türleri üzerinde dikkatini yoğunlaştırıp, çok sayıda makale, roman ve hikâye ile sahne eseri yazmıştır. Onun tarihî eserlerinde de, edebî eserlerinde de zamanın meselelerini aydınlatma, aktüel problemleri çözme çabası öne çıkar. O, özgür bir basın yaratmak için sürekli savaşıyor. Çıkardığı veya yazar olarak katıldığı gazete ve dergilerde her meseleye çözüm getirmeye çalışmıştır” (Kamaliev, 2009: 52).

Yaşamı boyunca kaleme aldığı tüm eserlerinde millî uyanış başta olmak üzere toplumsal faydayı önemseyen yazar, milletine ve değerlerine sorumluluk sahibi tavrıyla cemiyette şahit olduğu aksaklıkları kurguladığı kahramanlar üzerinde başarıyla uyguladığı psikolojik tahliller aktarır. Siyasi mücadelesinin dönemin öncü isimleri tarafından takdir edildiği görülür:

“Ayaz İshakî'nin millî bilinci ayakta tutan yönlendirici tarafına dikkati çeken isimlerden biri de kendisi gibi fikir adamı olan Yusuf Akçuralı'dır. O, Ayaz İshakî'nin ilk eserleri yayımlanıp, topluma hitap etmeye başlayınca Kazan Muhbiri gazetesinin (1906 yılı 179. Sayısındaki) makalesinde, “Yeni büyük bir istidat doğdu” diyerek takdirlerini belirtmiştir” (Azap, 2015: 305).

Çarlık Rusya'sının sonrası ekseninde coğrafyasındaki politik dönüşüme karşı tavrını kendi millî ve manevi değerlerinden yana alan yazar bu yönüyle genç aydınlara, yeni kalemlere yol göstermiştir denilebilir. Ayaz İshakî'nin, öykülerinde gerçekçi bir anlatım benimsediği görülür. Rus ve dünya edebiyatının klasiklerini iyi tektik etmiş olması, üslubunun güçlenmesine önemli bir nokta olarak karşımıza çıkar. Öykülerde toplumu eleştirel gözle aktaran yazar, bu eserlerde görücü usulü evlilik, din adamları, ataerkil düzen, çocuk sevgisi, toplumsal baskı gibi kırsal yansıtan temaları sıklıkla işler. Anlatımında ince bir ironi sezilen yazarın, asrî ve cedidçi yönü toplumsal meselelere değinirken kendisini gösterir.

Sünnetçi Dede Öyküsü Hakkında

1911 yılında İstanbul’da kaleme alınan *Sünnetçi Dede*¹ öyküsü 1913 yılında Kazan’da *Sünnetçi Babay*² adıyla yayımlanır. İshakî’nin öykü anlayışını yansıtan eser, mekân insan etkileşimini sembolik düzlemde yansıtmasının yanında köy yaşamına, inanç ve geçmişe bağlılık olgularına realist bir gözle yaklaşır. Öykünün başkişisi Kurbankulu, ata-dede mesleği olan ve babasından el alarak devam ettirdiği sünnetçilikle hayatını kazanan bir Tatar köylüsüdür. İlerlemiş yaşı ve köydeki hemen bütün çocukların sünnetlerini gerçekleştirmiş olmasından ötürü köylü ona karşı saygı duyar. Köylü arasında başkişiye hitap edilirken adından ziyade mesleği öne çıkartılır. Köydeki tek Sünnetçi olan Kurbankulu’nun yaşı hakkında görüş öne sürülürken köyün en yaşlısından en gencine kadar geniş bir yelpazeye sahip örneklerle durum abartılır; “Sünnetçi Dede, köyün Sünnetçi Dedesi idi. O köyün uzun yıllar muhtarlığını yapan Hacı Aşayak Şerefi Dede’nin sünnetçisi olduğu gibi; trenle limana gidip oradan vapurla Kazan şehrine okumaya giden imamın oğlunun da sünnetçisiydi” (İshakî, 2009: 19). Mesleğini aşkla ve büyük bir dikkatle icra eden kahraman, yapısal özelliklerinin birçoğu kendisini andıran evinde eşiyle birlikte yaşamaktadır. Sünnet mevsiminin dışındaki zamanlarda bahçesi ve eviyle ilgilenir, bahçesinde yetiştirdiği ürünlerini diğer köylere satarak geçimine katkı sağlar. Uyum içerisinde yaşayan çiftin evleri, eşyaları hatta hayvanlarının davranışları bile kişilikleriyle örtüşen ve uyum teşkil eden bir özelliğe sahiptir.

Eşi Gülyüzüm Nine’nin ölümünün ardından büyük bir yalnızlığa kapılan Sünnetçi Dede’nin yaşam alanı olan evi de hayat yoldaşının ölümünün ardından olumsuz yönde dönüşüme uğrar. Hayvanlarının davranışları değişip evi ve bahçesi bakımsızlıktan köhneleşmeye başlarken yuvası onun için ıstırap verici bir hale dönüşür. Bu durumdan kurtularak evinin dirliğini ve düzenini tekrar sağlama adına ikinci evliliğini yapan Sünnetçi Dede, verdiği yanlış kararı çok geçmeden acı şekilde kavrar. Konuşmadan anlaştığı ve oldukça çalışkan olan eski eşinin ardından evlendiği ikinci eşiyle rabita kuramayan ve ondan beklediğini bulamayan Sünnetçi Dede, umarsız ve miskin olan yeni eşi yüzünden gün geçtikçe evinden uzaklaşır.

Huzuru ölen eşinin mezarını her gün ziyaret etmekte bulan başkişi, zaman içerisinde eşinin mezarının etrafını düzenler ve evinden getirdiği malzemelerle, bahçesinden taşıdığı ağaçlarla burayı bir içtenlik mekânına dönüştürür. Bir gün yeni eşini, yaşamı boyunca büyük kıymet verdiği ve evinin başköşesinde muhafaza ettiği, Selmân-ı Fârisî’den kalan usturasıyla patates doğrarken görünce hakimiyetini kaybeder. Eşini döverek evden kovduktan sonra onu boşar ve kederinden hastalanır. Ölüm döşegindeyken mesleğini bırakacak birisininin

¹ Çalışmamızda, öykü metninin, Çolpan Zaripova Çetin ve Hayati Yılmaz’ın hazırlamış oldukları ve Muğla Üniversitesi Yayınları tarafından 2009 yılında basılan *Ayaz İshakî, Hikâyeler (Seçmeler)* adlı kitaptaki aktarımı esas alınmıştır.

² Öykü “Kazan Utları” adlı dergide yayımlanır. Detaylı bilgi için bkz. (Kamaliev, 2009, s. 53)

yokluğuna üzülen başkışı, usturasını hocanın oğluna teslim eder. Bu görevi yerine getirmenin huzurunu yaşayan Sünnetçi Dede, o gün ölür. İlk eşinin mezarının yanına kendisi için kazdığı mezara defnedilir.

Sünnetçi Dede maneviyatına düşkün, din adamlarına hürmette kusur etmeyen ve mesleğini kutsal bir şecereye dayandırarak işini kutsamış birisidir. Konu açıldıkça ailesinin ve mesleğinin kökenlerini belirten şecereden bahseden başkışı, sanki dünyaya bu işi yapmak için gelmiş izlenimi verir. İlerlemiş yaşına karşın çalışmaya devam eden Sünnetçi Dede, köyde hakkında konuşulurken efsanevi bir hâle bürünür/dönüşür daha uygun gibi duruyor:

"Onun yaşı unutulduğu gibi adı da unutulmuştu. İhtiyarlar hafta boyu tarladaki işlerini bitirip dinlendikleri Cuma günleri güneşin sıcağında bir araya gelip sohbet ettiklerinde Sünnetçi Dede'nin kimliğini keçî yemiş. Onun adı unutulunca, Azrail de onu unutmuş, bundan dolayı köydeki iki büyük kolera salgınında bile o sağ kalmış derlerdi" (İshakî, 2009: 20).

Sünnetçi Dede'nin eşi de kendisi gibi çalışkan ve dini bütündür. Gülyüzüm Nine, evini tertipli ve düzenli tutan, bahçedeki hayvanlarını bir çocuk gibi seven iyi huylu bir kadındır. Evinin bütün ihtiyaçlarını eşiyle birlikte gören Gülyüzüm Nine, çalışkan ve iyi huylu bir köylü kadını yansıtır. Eserde Sünnetçi Dede ve Eşinin dışında hiçbir ev ahalisinden söz edilmez. Çocukları yoktur.

Sünnetçi Dede Öyküsünde Mekânın Poetiği

Çevresel Mekânlar

Öyküde yer alan çevresel mekânların başında Sünnetçi Dede'nin köyü gelmektedir. Bu yönüyle yalnızca yapısal anlamda tasvir edilen mekânlarda kahramanla mekân arasında dikey boyutta göndergeler oluşturacak bir bağlantı görülmez. Mekânın algısal yönü incelenirken özellikle evi dikey anlam katmanındaki yönüyle daha da genişleyecektir. Öyküde yer alan Hoca'nın evi, Cami, Komşu Köy gibi mekânlar; kişi-yer özdeşliğinin henüz tam olarak sağlanamadığı (Korkmaz, 2015: 82) diğer çevresel mekânlara örnek olarak verilebilir.

Algısal Mekânlar

Anlatı türlerinde mekânlar, yazarın ve kurgunun etkisiyle çok katmanlı bir yapıya kavuşur. Kahramanın içerisinde bulunduğu koşulların ruhsal izdüşümü olarak gerçekleşen yansıma, Mekânın temsil ettiği süregelen enerjiyi görünür kılar. İşlevi itibarıyla açık ve kapalı olarak iki gruba ayrılan algısal mekân Korkmaz'ın tanımıyla; "karakterin dünyadan koparıp kendileştirdiği bir uzamdır" (Korkmaz, 2015: 80). Algısal yönüyle mekân, karakterle bütünleşerek dramatik aksiyonda etkin ve kurucu yönde bir varlık gösterir.

Sünnetçi Dede öyküsü, köy yaşantısını yansıtan bir anlatıdır. Klasik bir Tatar köyü olarak betimlenen köyün girişindeki evinde eşiyle birlikte yaşayan başkışı, yaşadığı mekânı şahsî özellikleriyle kuşatmış, adeta onunla bütünleşmiştir. Alain de Botton, bir yapının yuva haline gelmesi için yapının dış görünüşüyle bireyi

temsil etmesi ve bireyin içinden yükselen melodiyle ahenk içinde olması gerekliliğini (2020: 118), bir başka deyişle; mekân-insan arasındaki ontolojik bağın önemini vurgular. Sünnetçi Dede ve eşi Gülyüzüm Nine yaşadıkları yapıyı bütün unsurlarıyla bir yuvaya çevirmiş, her noktasına hatıralarını kazımışlardır;

“O ev, her köşesi ve bütün renkleri ile Sünnetçi Dede'nin kendisini andırıyordu. Köyün kurulduğu günlerde tahta, ot ve samanla kaplanan evin çatısı, yıllara dayanamayıp kararın eğilip bozulan şekli ve rengi ile Sünnetçi Dede'nin yüzüne çok benziyordu. Çatısının kenarlarında biterek yulaf, çavdar, buğday ve acı pelinden oluşan ve sağa sola sarkan otlar, Sünnetçi Dede'nin taranmamış sakalını hatırlatmaktaydı. Evin bel veren duvarları, Sünnetçi Dede'nin bükülmüş belini andırmaktaydı. Buğulanan pencere camları da Sünnetçi Dede'nin yaşlılıktan sulanmış gözlerine çok benziyordu. Evin direklerini dağılıp yıkılmaktan korumak için yapılan zamanla rengini kaybetmiş çamur sıvalar da sanki Sünnetçi Dede'nin yaşlanmış vücudunun dağılmasını önleyen giysileri gibiydi” (İshakî, 2009: 20-21).

Sünnetçi Dede'nin içerisinde yaşadığı ve geçen yılların birikimiyle anılarını derlediği, düşlerini muhafaza ettiği yuvası yıllar içerisinde onun fizikî özelliklerini andıran bir görünüme bürünür. Yaşanılan mekânın birey ile olan ilişkisini imgesel boyutta yorumlayan Gaston Bachelard, evlere ve ev ahalisine dair şu tespitleri yapar: “Ev, bir insan bedeninin sahip olduğu fiziksel ve ahlâksal enerjileri kuşanır. (...) İçinde yaşanmış bir ev, cansız bir dam altı değildir. İçinde oturlan mekân, geometrik mekânı aşar” (1996: 72) Mekânın insanla benzeşmesini tipik eğretileninin ötesinde değerlendiren Bachelard imgesel bir anlam kazanan evin aşkın bir anlam katmanına ulaşmasını ve poetik bir değer katmanına erişmesini vurgular. Sünnetçi Dede'nin evi de yıllar içerisinde harcın ve taşın şekillendirdiği diğer cansız evlerden farklı olarak sahibinin karakterini yansıtan, onun özelliklerini içeren canlı bir hale bürünmüştür. Öyküdeki mekân-insan etkileşimini gözler önüne seren bir diğer ayrıntı da evi cansız bir dam olmaktan kurtaran Sünnetçi Dede ve eşinin ölümünün ardından kimsesiz ve köhneleşen yuvalarının giderek yıkıntı halini alırken mezarlarının çevresinin canlılık kazanmasıdır;

Birkaç sene sonra Sünnetçi Dede'nin evi harabeye döndü. Evde yaşandığına dair hiçbir hayat belirtisi kalmadı ama mezarlıkta toprağa karışan iki yaşlı insanın üzerinde bembeyaz gövdeli, yemyeşil yapraklı genç iki kayın hayata yelken açtı. Onlar büyüdü, yükseldi, genişledi. Sessiz sessiz insanların anlayamadığı bir biçimde hayatı yaşamaya başladılar” (İshakî, 2009: 54).

Sünnetçi Dede ile eşi evlerini kendileriyle birlikte yaşatırlar. Barınma ve korunma ihtiyacını önemli ölçüde karşılayan ev, bu noktada dikey bir anlam kazanarak yalnızlığı yok eden, bunaltıyı ve huzursuzluğu da içine sokmayan koruyucu bir görev üstlenir. Sünnetçi Dede'nin eşinin ölümünün ardından fazla yaşadığı söylenemez. İçerisinde bulunduğu manevi huzursuzluk ve yalnızlığın bütün olumsuzluğuyla mekâna yansıdığı gözlemlenir.

Sınırları Sonsuza Açılan Mekânlar; Açık Geniş Mekânlar

Üzerinde/içerisinde barındığı mekânı içsel enerjisinin etkisiyle tanımlayacak ve şekillendirecek olan bireyin deneyimlediği ruh halinin etkisiyle bulunduğu mekâna yönelik algısı da değişime uğrayacaktır. Korkmaz'ın; "Sınırları sonsuza açılan mekânlar; açık ve geniş mekânlar" (2015: 93) olarak tanımladığı açık mekân, anlatı kahramanının kendisini fenomenolojik anlamda güvende hissettiği, dışı doğru açılım gösterebildiği yerlerdir. Mekânın fiziksel anlamdaki hacmi, boyutu gibi unsurlar algısal mekânı şekillendiren etkenler değildir. Mekânın baskıcı ve boğucu yapısı onun fiziksel niteliklerinin dışında gelişir. Açık mekânlar kahraman-mekân ilişkisine göre; "devingen mekânlar, açılım ve yayılım mekânları, dinginlik mekânları, özdeşim mekânları, düşlem mekânları, paylaşım mekânları ve dinamik oluş mekânları" (Korkmaz, 2015: 97) olarak tanımlanır. Sünnetçi Dede'nin yaşadığı evi, onun birçok özelliğiyle benzeşerek *özdeşim mekânı* özelliği kazanır. Özdeşim mekânı özelliğine sahip ev ve evin içerisindeki her şey kahramanı andıran/onu hatırlatan bir yapıdadırlar:

"Burada her şey Sünnetçi Dede'ye çok benziyordu. Sanki Sünnetçi Dede ile onun evi aynı çamurdan yaratılmışlardı. Atalarımız mal sahibine benzemese haramdan olur derler. Bu sözün doğruluğunu bilemem ama, genelde mal, sahibi ile özdeşleşir. Sünnetçi Dede ile evi ve eşyaları o kadar iç içe idi ki aralarında bir sınır çizmek ve birbirlerinden ayrı düşünmek mümkün değildi" (İshakî, 2009: 21)

Huzur ve güven duygusunun şekillendirdiği ruhsal yapısıyla başkişi, mekânla arasında oluşan etkileşimi duygusal boyuta taşır. Bireyin huzur bulduğu yerler, onun tıpkı bir insan gibi iletişime geçebildiği, konuşabildiği yerlere dönüşür:

"Sünnetçi Dede, kendisiyle birlikte yaşlanan üvez ağacının dilinden anlar gibi her sabah onunla konuşurdu. Merhaba, nasılsın? Gece soğuk muydu? Kırağı düştü mü? Çiçeklerin üşüdü mü? diye sorardı. Sanki bu sözleri anlayan ağaç da, subayının sorularına karşılık veren bir asker gibi esen rüzgârın hareketlendirdiği yapraklarının hışırtısıyla yükselen bir sesle 'Sağ olun!' diye cevap verirdi" (İshakî, 2009: 22)

Dinginlik ve huzur dolu evinde eşiyile birlikte mutlu bir yaşam süren başkişi, yaşamındaki hemen her nesne ile bir bağ kurmuştur. Böylelikle mekân, anlatının akışında bir kahraman kadar etkin hale gelir. Eşinin ölümünün ardından geçmişi anarak üzüldüğü mezarlık artık onun için bir sığınma yeridir. Evinden kaçtığı zamanlarda ilk eşinin mezarında geçirdiği saatler içerisinde eski huzuruna kavuşan başkişi için mezarlık açık-geniş mekâna dönüşür; Mezarın Sünnetçi Dede için açık mekân olması, Gülyüzüm Nine ve birlikte biriktirdikleri anılarını barındırmasıyla anlam kazanır. İlerleyen günlerde evin bahçesindeki kayın ağacını mezarın yanına taşıması da mezara yüklediği anlamı pekiştiren bir unsurdur; "Kayın ağacı esen rüzgârla hafif hafif sallanarak güzel bir ses çıkarmaya başladı. Dede bunu görüp sevindi. Ağaç sanki zikrediyormuş gibiydi" (İshakî, 2009: 50). Dini vecibelerini aksatmayan ve samimi bir Müslüman olan

Sünnetçi Dede, ruhundaki dini hisleri ağaca yükler ve ağacı huşu içerisinde seyreder.

Labirentleşen Dünya ya da Kapalı ve Dar Mekânlar

Algısal mekânlar anlatı kahramanının duygusal tecrübelerine göre şekillenirler. Eşinin ölümünün ardından kendisini büyük bir yalnızlık içerisinde bulan Sünnetçi Dede için yaşadığı mekân artık dar ve boğucu bir yerdir. Evini varlığıyla dolduran, oradaki mutluluğun ve huzurun kaynağı olan eşinin yokluğunda kendileştirdiği içtenlik mekânında derin bir yalnızlık tarafından kuşatılır; “Bahçe kapısından girdiğinde komşu hanımları ile dolu olan karanfil kokulu evi başına yıkılmış gibi oldu. Sünnetçi Dede evin kapısını açar açmaz karanfil kokusunu alınca uzun yıllar birlikte yaşadığı Gülyüzüm’ün dönülme-yen bir yola gittiğini, sevgili hanımının ölmüş olduğunu anladı” (İshakî, 2009: 40-41). Öyküde kadın, evin bütün düzenini sağlayan, erkeğin yaşamının tamamlayıcısı konumundadır. Yalnızca beslenme ve temizlik ihtiyaçlarını karşılamasının dışında Sünnetçi Dede’nin hayat yoldaşı olan Gülyüzüm Nine, evi yaşanılır kılan kişidir. Gülyüzüm Nine’nin yokluğunda evin bütün sakinleri olumsuz bir dönüşüme uğrarlar;

“Avluda da tertip ve düzen bozuldu. Gülyüzüm Nine zamanında, yumurtladığında gıdaklayarak her tarafa haber veren Karakulak, Çuvar ve kümes dolusu başka tavuklar bilinmeyen yerlere yumurtlamaya başladılar. Bazı tavuklar ise evden kaçtı. Her akşam sürüden dönen mallarla aynı zamanda eve gelen ördekler ve kazlar, su boyunda gecele-meye başladılar. Nineyi ve Dede’yi on senedir besleyen ve yavruları ile onları sevindiren keçi de değişmişti” (İshakî, 2009: 49).

Özdeşim mekânı, bireyin yaşadığı uzamdaki bütün varlıklar ile uyum içerisinde benzeşim içerisinde yaşadığı mekânlardır. Gülyüzüm Nine’nin yokluğunda bahçedeki hayvanlar dahi bundan etkilenirler. Evin yaşam enerjisinin sönmesi gibi kaotik bir durum olan yokluk, evin içini ve dışını olumsuz anlamda dönüştürür. Eşinin yokluğunda deneyimlediği büyük yalnızlığın etkisiyle günlük rutinleri dahi huzursuzluk kaynağı olan Sünnetçi Dede’nin içindeki ve evindeki boşluk yatağındaki yastığından her gün varlığını dahi fark etmemiş olduğu diğer nesnelere kadar kendi yuvasına büyük bir eğretilik yaşamasına sebep olur; “Yatak ona sert, yastığı yabancı geldi. Evlendiğinden beri yaşadığı evi, sanki başka bir evdi” (İshakî, 2009: 42).

Yalnızlığına son vermek için ikinci bir evlilik yapan başkışı, yeni eşinin rahat ve umarsız tavırlarından rahatsız olsa da sesini çıkaramaz. Yemek yapamayan, temizliğe önem vermeyen, umarsız bir kadın olan yeni eşi, başkışının içtenlik mekânı olarak benimsediği, anılar yığınağının olumlu dönüşümünü engelleyecektir;

“Bunların hiçbirisi Dede’nin hoşuna gitmedi. O, hanımıyla hiç kavga etmese de bu geçirdiği kısa zamanda önceki yıllara göre daha fazla

yaşlandı. Onun beli daha da büküldü. Saçları iyice beyazladı. Derin derin of çekmeye başladı.

(...)

“Bütün ömrünü evinde geçiren Sünnetçi Dede iki haftada evinden bezdi. Boş zamanlarını camide veya dışarıda geçirmeye başladı. Mümkün olduğu kadar evinde yiyip içmemek, evinde durmamak için özen gösterdi” (İshakî, 2009: 49).

İkinci evliliğinde bütün düzeni bozulan ve içtenlik mekânında huzuru kağan Sünnetçi umutsuzluk içerisinde. Birey, yuvayı cennet kılan huzur ve ilgiden yoksun olunca yaşadığı yer onun için içerisinden çıkılmaz bir labirente dönüşür. Dede eski eşinin mezarını sık sık ziyaret ederek Kur’an okur. Sanki eşiyile birlikteymiş gibi mezarın başında huzur bularak ve pişmanlığını unuttur. Mezar kaçış yeri olmakla beraber anılara ve huzura açılan kapı haline dönüşür. Eşinin mezarının etrafını çitlerle çevirirken eksik kalan tahtaları evinin giriş kapısından söküp mezara taşınması da yokluğunda deneyimlediği büyük boşluğu, hatırasını diri tutan objelerle doldurma ihtiyacındandır denilebilir. Yenisini satın alma imkânı varken mezarın etrafını çevirmek için evinden parçalar taşınması, anılarının sığınağı ve evliliğinin bellek mekânı olan evini eşiyile aynı anlam katmanında değerlendirmesiyle açıklanabilir.

Sonuç

Ayaz İshakî’nin “Sünnetçi Dede” adlı öyküsü, mesleğini ve ailesini kutsal bilen bir yaşlı adamın trajedisidir. Eserde yer alan karakterler, başkişinin varlığını gölgeye düşürmeden kurgulanmaları dramatik aksiyonu başarılı bir noktaya taşımıştır. Öyküde yer alan Kurbankulu ya da Sünnetçi Dede ve eşi, ömrünü geçirdiği köyü ve özelde evi ile içsel bir bağ kurmuş, mutlu ve bereketli yaşamlarını eşyaya yansıtmışlardır. Anlatı türlerinde yer alan algısal mekânlar kahramanın psikolojik deneyimleriyle koşut bir çizgide ilerleyerek onu tamamlayan bir niteliğe bürünürler. İncelediğimiz öyküde de başkişinin evi, ölen eşinin mezarı, mezarın etrafını çevirirken kullandığı malzemeler gibi unsurlar mekânın algısal yönünü başarıyla yansıtır. Öyküdeki açık mekânların, başkişinin anıları biriktirdiği, yaşamında yoldaşı olduğu eski eşi ile ilgili yerler ve köşelerde belirgin bir şekilde fazla olduğu görülür. Buralarda geçmişin huzur verici anlarında ruhunu sağaltan Sünnetçi Dede, güven ve huzuru aynı anda deneyimler. Öyle ki kendi mezarını mutlulukla kazmasından bu durum açıkça görülür. Öykünün kapalı mekânı ise, ölüm ve yalnızlığın kara bir duman gibi etrafını sardığı, içini boğduğu evidir. Öykünün başında yaşlı çift ile ilgili ayrıntılar verilirken evlerinin biçimsel özellikleri ve bahçelerindeki hayvanların davranışlarından yardım alınır. Bir içtenlik mekânı olarak görünür kılınan ev, Gülyüzüm Nine’nin ölümünün ardından boğucu, karanlık ve bereketsiz bir mahzene dönüşür.

Ayaz İshakî'nin "Sünnetçi Dede" öyküsü, köy yaşamına realist gözle bakan bir eser olmasının yanı sıra dramatik aksiyonu şekillendiren hâkim izleklerin mekân unsuru üzerinde başarılı bir şekilde temsil edildiği bir öyküdür.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Gürhan Çopur (% 100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

Kaynakça

Argunşah, H. (1996) *Ayaz İshakî'nin Edebi Kişiliği ve Üyge Tabâ Romanı*, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kuruluş ve Gelişmesine Hizmeti Geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri, (23-26 Mayıs 1996), s. 53-65.

Azap, S. (2015). Ayaz İshakî'nin Üyge Tabâ (Eve Doğru) Romanında Millî ve Dinî Uyanış. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(34), 303-312.

Botton, A. (2020) *Mutluluğun Mimarisi*, (Çev. Banu Telliöğlü) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Bachelard, G. (1996). *Mekânın Poetikası*. (A. Derman, Çev.) İstanbul: Kesit Yayıncılık.

İshakî, A. (2009). *Hikâyeler (Seçmeler)*. (Z. Ç. Çetin, & H. Yılmaz, Dü) Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.

Kaçalın, Mustafa S. (2000). "İdilli, Muhammed Ayaz İshakî". TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 21. s. 474-476. İstanbul: İSAM/ TDV Yayınları.

Kamaliev, A. (2009). *Romantik Milliyetçi Ayaz İshakî*. Ankara: Grafiker.

Korkmaz, R. (2015). Romanda Mekânın Poetiği. R. Korkmaz içinde, *Yazınsal Okumalar* (s. 77-100). İstanbul: Kesit.

ПОЭТИКА ПРОСТРАНСТВА В ПОВЕСТИ ГАЯЗА ИСХАКИ "СЮННЕТЧИ ДЕДЕ" («СОВЕРШАЮЩИЙ ОБРЕЗАНИЕ»)

АННОТАЦИЯ

Гаяз Исхаки, один из выдающихся деятелей татарского просвещения, жил с 1878 по 1954 год.

Он родился в деревне Яуширма Казанской губернии в семье священнослужителя. Будучи очень умным ребенком, Гаяз Исхаки научился читать в раннем возрасте и успешно закончил начальную школу. В возрасте 12 лет Исхаки начал свое образование в медресе Чистополя, а в студенческие годы он посещал занятия в различных медресе и участвовал в дебатах. Гаяз Исхаки - интеллигент, который считает своим долгом работать и создавать произведения для своего общества. Писателя, принимавшего активное участие в

политической жизни до и после советской власти, время от времени судили и отправляли в ссылку. Во время ссылки он не переставал создавать произведения и стремился просвещать общество с помощью литературы. Гаяз Исхаки в своих работах выступал против практики религиозной ассимиляции и русификации и стремился просветить своих читателей по этому вопросу. Помимо всего этого, писатель также стремился в своих произведениях использовать темы и мотивы, в которых показывал борьбу за независимость своего народа.

Написанная в 1911 году в Стамбуле, повесть "Сюннетчи Деде" была опубликована в Казани в 1913 году под названием "Сюннетчи Бабай". В произведении, отражающем основные черты понимания рассказа Исхаки, помимо удачного отражения взаимодействия пространства и людей, он также подробно передает изображение деревенской жизни, тему веры и особенности привязанности к прошлому. Имя главного героя повести – Курбанкулу. Но все называют его Сюннетчи Деде. Он татарский крестьянин, который живет за счет совершения обрезания. Жители деревни при обращении к герою подчеркивают его профессию, а не его имя. Информация о возрасте Курбанкулу, который совершает обрезание в деревне, не говорится. Приводя пример обрезания многих мужчин от самых старших до самых младших в деревне возраст, обычно преувеличивается. Главный герой, который любит свою профессию с чувством святости и повышенного внимания, живет с женой в своем доме. Когда герой повести не совершает обрезание, он проводит время в своем саду, и вносит вклад в жизнеобеспечение своего дома, продавая продукты, которые он выращивает в своем саду и продает в другие деревни. Несмотря на то, что у пары нет детей, они живут счастливо, мирно и все, что их окружают: вещи, животные гармонируют с их личностью.

Пространство в литературных произведениях - это философское понимание в феноменологическом измерении, а также как структура, в которой живут герои. Внутренний мир и психология героев произведения, раскрываются в пространстве и носят символический характер. Пространство выступает не как экологическое место, а как главный герой произведения. В пространстве раскрываются образы и психологическое состояние героев. Это пространство, где главный герой чувствует себя в безопасности и покое. В этих местах герой чувствует себя счастливым. Опять же, закрытые пространства, которые являются местами, где главный герой чувствует себя беспокойно и неуверенно, независимо от физического размера или формы пространства, выделяются как отражение внутреннего мира главного героя в депрессии, хаосе и несостоятельности. Пространство в большинстве рассказов Гаяза Исхаки постоянно преобразуется, что не только отражает черты характера героев, но и представляет читателю их психологические изменения и трансформации в этом пространстве. Ярким моментом в работах является существование жилых пространств, которые меняются и трансформируются вместе с главными героями, а также то, что пространство находится в состоянии постоянного изменения.

В данном исследовании, проведется анализ повести Гаяза Исхаки "Сюннетчи Деде" («Совершающий обрезание»), который переведен на турецкий язык, роль

 GÜRHAN ÇOPUR

и значение пространства в этой повести, его поэтика, а также перцептивный аспект отношений героя и пространства.

Ключевые слова: Гаяз Исхаки, Уральское место, турецкая литература, поэтика пространства, повесть